

Ірина БУЖИНА, Леонід БИВАЛЬКЕВИЧ, Олена МАКСИМЕНКО

Irina BUZHINA, Leonid BYVALKEVYCH, Olena MAKSYMENKO

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

CURRENT PROBLEMS OF VOCATIONAL EDUCATION IN EUROPEAN COUNTRIES

У статті доведено існування сучасних європейських моделей професійної освіти: професійно-технічних шкіл; професійних центрів підготовки; традиційного учнівства; дуальна система, що поєднує навчання в навчальному закладі з навчанням на виробництві/фірмі; професійна підготовка на неформальних засадах. Обґрунтовано потребу європейських країн в коригуванні та збільшенні напрямів спеціальностей, за якими здійснюється професійна підготовка з урахуванням вимог економіки та виробництва. Доведено, що провідними тенденціями змін в професійній освіті є перехід від вузькопрофільної до більш фундаментальної підготовки. Обґрунтовано потребу в розподілі професійної освіти в ліцеях на три групи: загальноосвітні ліцеї; технологічні ліцеї; професійні ліцеї. Висвітлено проблему модернізації професійних вищих освітніх закладів в європейських країнах в умовах гострих викликів. Адже стратегія розвитку освіти упродовж життя передбачає вихід професійної освіти за межі освітнього закладу.

Мета статті – висвітлити актуальні аспекти професійної освіти європейських країн.

Висновки. Проведений аналіз уможливорює такі висновки: 1. У сучасних умовах стратегічна мета кожної країни-члена Європейського Союзу полягає в розбудові інноваційної вищої професійної освіти. 2. Мета створення майбутньої європейської інноваційної вищої професійної освіти – набуття здобувачами освіти фахових компетентностей та створення професійного середовища, яке відповідає здібностям, потребам і можливостям особистості. 3. Необхідно передбачати наступність професійних програм різних рівнів та спеціальностей. 4. Для професійної освіти країн Європейського Союзу необхідно удосконалення сумісності національних систем професійної освіти шляхом обґрунтування і запровадження Європейської Рамки Кваліфікацій. 5. Національним європейським системам професійної освіти необхідно створювати сприятливі умови для навчання та адаптації здобувачів професійної освіти до вимог ринку праці, що стрімко змінюється.

Ключові слова: система професійної освіти європейських країн, заклади вищої освіти, професійна освіта, інновації в професійній освіті.

The article proves the existence of modern European models of professional education: vocational schools; professional training centers; traditional apprenticeship; a dual system that combines training at an educational institution with training at a factory/company; professional training on an informal basis. The need of European countries to adjust and increase the areas of specializations in which professional training is carried out, taking into

account the requirements of the economy and production, is substantiated. It has been proven that the leading trends of changes in professional education are the transition from narrow-profile to more fundamental training. The need to divide professional education in lyceums into three groups is substantiated: general education lyceums; technological lyceums; professional lyceums. The problem of modernization of professional higher educational institutions in European countries in the conditions of acute challenges is highlighted. After all, the strategy of development of education throughout life involves the exit of professional education beyond the boundaries of an educational institution.

The purpose of the article is to highlight the current aspects of professional education in European countries.

Conclusions. The conducted analysis enables the following conclusions: 1. In modern conditions, the strategic goal of each member state of the European Union is to develop innovative higher professional education. 2. The goal of creating the future European innovative higher professional education is the acquisition of professional competences by the students and the creation of a professional environment that corresponds to the abilities, needs and capabilities of the individual. 3. It is necessary to foresee the continuity of professional programs of different levels and specialties. 4. For the professional education of the countries of the European Union, it is necessary to improve the compatibility of the national systems of professional education by justifying and introducing the European Qualifications Framework. 5. National European vocational education systems need to create favorable conditions for training and adaptation of vocational education seekers to the requirements of the rapidly changing labor market.

Key words: professional education system of European countries, institutions of higher education, professional education, innovations in professional education.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Складне завдання забезпечення зрослих потреб економіки, зумовлених розвитком високо-технологізованого виробництва та європейських і глобальних зв'язків і конкуренції, загострило недоліки старої (адаптаційної) парадигми професійної освіти в європейських країнах. Сучасна економіка диктує інші вимоги до магістрів та бакалаврів як випускників закладів вищої професійної освіти Європи. Інституціями Європейського Союзу в сучасний період розробляються принципи й орієнтири розвитку професійної освіти. Численні спроби вчених щодо обґрунтування інтеграційних систем професійної освіти, як правило, розпочинаються з урахуванням своїх історичних традицій, особливостей управління, механізмів регулювання освіти. При цьому провідними тенденціями змін в професійній освіті країн Європейського Союзу є «перехід від вузькопрофільної до більш фундаментальної підготовки, а також коригування та збільшення напрямів спеціальностей, за якими здійснюється професійна підготовка з урахуванням вимог економіки, виробництва, й оптимізації організаційно-управлінської структури системи». Досвід модернізації цих освітніх закладів є

особливо цінним для країн і регіонів, де системи професійно-технічної освіти, маючи певну автономію, функціонують як складові частини систем середньої освіти. До таких країн належить більшість країн Південної Європи (Франція, Іспанія, Італія), країни Східної Європи, країни Близького Сходу та Північної Африки, франкомовні країни Центральної Африки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковими розвідками вітчизняних вчених щодо професійної освіти зарубіжних країн є: М. Євтух, М. Носко, С. Грищенко (соціальні аспекти професійної освіти в зарубіжних країнах), О. Локшина (старша школа зарубіжжя: організація та зміст освіти), В. Радкевич, Л. Пуховська, О. Бородієнко, О. Радкевич, Н. Базелюк, Н. Корчинська, С. Леу, В. Артемчук (сучасні моделі професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу), Л. Романовська (система підготовки фахівців з соціальної роботи за кордоном) та ін.

Зарубіжними науковцями, що досліджують професійну освіту і навчання європейських країн є такі: К. Зіммерман, В. Ічхорст, Нурія Родрігез-Планас, Р. Шмідт, А. Koukku, Р. Pagonen та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вважаємо недостатньо вивченою парадигму вищої професійної освіти в європейських країнах.

Мета статті – висвітлити актуальні аспекти професійної освіти європейських країн.

Виклад основного матеріалу. Вчені розрізняють в Європі від трьох до п'яти основних моделей професійної освіти, залежно від того, що покладається в основу класифікації. «Так, Класифікатор Німецького інституту економіки праці (В. Ічхорст, Нурія Родрігез-Планас, Р. Шмідл, К. А. Зіммерман) містить п'ять моделей систем професійної освіти і навчання: 1) професійно-технічних шкіл; 2) професійних центрів підготовки; 3) традиційного учнівства; 4) дуальна система, що поєднує навчання в навчальному закладі з навчанням на виробництві/фірмі; 5) професійна підготовка на неформальних засадах». В основу класифікації покладено вимір, пов'язаний з тим, яке місце в професійній освіті і підготовці посідають: «а) навчання у закладі освіти; б) навчання на робочому місці». Тобто мова йде про різні моделі організації навчання: від навчання, яке цілком здійснюється в професійних школах і не доповнюється підготовкою (наданням кваліфікації) на базі продуктивної діяльності на виробництві або на фірмі – до навчальних програм учнівства без теоретичного навчання у закладах професійної освіти (Eichhorst & Rodríguez-Planas & Schmidl & Klaus, 2014).

Інший класифікатор, обґрунтований Грейнертом Вольфомом-Дітріхом (Берлінський технологічний ун-т), виокремлює такі моделі професійної освіти в Європі: «1) традиційного учнівства, 2) професійних шкіл, 3) ринково орієнтована 4) дуальна» (Радкевич та ін., 2018: 59; Ferreira, 2016).

Існують три провідні моделі професійної освіти і навчання в країнах ЄС: *професійних шкіл, ринково-орієнтованій і дуальній*.

У межах нашого дослідження важливо розглянути *модель професійних шкіл*. У межах цієї моделі професійна освіта і підготовка повністю регулюються державою і її структурами. «На інституційному рівні це є система, для якої ключовим закладом є школа. Класичним прикладом такої професійної освіти і підготовки виступає Франція, а також країни Південної Європи. Так, в Іспанії лише 4% учнів старшої

середньої школи обирають шлях отримання професійної кваліфікації, який передбачає поєднання шкільного навчання з навчанням на робочому місці». У Франції, де «75% учнів отримують професійну освіту в школах і лише 25% – на базі виробництва». Разом із цим, таку модель професійної підготовки, як складову частину цілісної системи, можна знайти майже в кожній європейській країні (Governance in the European Commission, 2017).

Необхідно відзначити, що модель професійного навчання на базі освітнього закладу є багатоманітною, адже в практиці європейських країн таке навчання організовується за двома принципами: інтеграційним та сегрегаційним. Якщо «інтеграційний принцип передбачає організацію навчання за різними напрямками та профілями у єдиній структурі школи за допомогою запровадження різних курсів, відділень, секцій, модулів (наприклад, в Іспанії – курси для отримання 4 типів бакалаврату або професійних кваліфікацій)», то сегрегаційний принцип означає розподіл на різні типи шкіл, сфокусованих на організації окремих профілів у рамках одного освітнього напрямку – академічного або професійного (Локшина, 2006: 15).

Для нашого дослідження важливо зупинитися на моделі організації професійної освіти у Франції, де функціонують коледжі (collèges) для учнів 11-15 років і ліцеї (lycées) для молоді 15-18 років. «Навчання в коледжі впродовж 4-х років завершується іспитом на отримання загального свідоцтва про нижчу середню освіту (diplôme national du brevet)». Учні долучаються до професійної освіти за допомогою спеціальних курсів, проте, поступивши в ліцей, вони мусять обрати один із трьох шляхів продовження навчання: «1) програму загальної освіти з отриманням свідоцтва про загальну середню освіту (baccalaureat – BAC) з правом продовження навчання в закладах вищої освіти, включаючи технологічні; 2) технологічну програму, що завершується отриманням технологічного ступеня (baccalaureat technique) і відкриває шлях до 2-річних програм у структурі університетської освіти з наданням технологічного диплома підвищеного рівня (BTS) та початкового сертифіката у сфері технологій (DUT) (V рівень Національної Рамки Кваліфікацій)», а також уможлиблює просування до рівня бакалавра інженерії і магістра (VI-VII рівні); «3) професійну

програму з наданням учням сертифіката професійної підготовки (CAP) або професійного бакалаврату (Vocational Baccalaureate), які уможливають вихід на ринок праці, або продовження навчання» (Радкевич та ін., 2018: 61).

Освітні заклади, де можна отримати ці кваліфікації – ліцеї – можна розподілити на три групи: «загальноосвітні ліцеї; технологічні ліцеї; професійні ліцеї». Загальноосвітні ліцеї (3 роки) готують до вступу в університети і надають дипломи, що прирівнюються до бакалаврату. Технологічні ліцеї (3 роки) бувають чотирьох типів: сервісні (наприклад, готельна справа), дослідницькі, медико-соціальні, науково-промислові. «Готуючи учнів до отримання технологічного ступеня бакалавра, цей заклад організує свою роботу за трьома рівнями оволодіння кожним предметом (за персональним вибором)». Диплом технологічного ліцею відкриває шлях до 2-річних програм у структурі університетської освіти з наданням технологічного диплома підвищеного рівня (BTS) та початкового сертифіката у сфері технологій (DUT). «Професійні ліцеї короткого (2 роки) і довгого (3 роки) циклів. Професійні ліцеї короткого циклу фактично є аналогами українських професійно-технічних училищ і мають аналогічні проблеми свого функціонування, передусім, невисоку цінність в очах суспільства і учнів» (Gros & Alcidí, 2013).

Ліцеї надають своїм випускникам сертифікати професійної підготовки та загальної професійної освіти. «Серед учнів, які отримали ці кваліфікації, майже половина продовжують навчання, щоб скласти іспит на сертифікат професійного бакалаврату» (Радкевич та ін., 2018: 62).

В освітніх системах країн Південної Європи, Східної Європи, Близького Сходу «ланка шкільної освіти характеризується дуалізмом загальної і професійної освіти». Якщо метою загальної освіти є забезпечення молоді загальними (здебільшого академічно орієнтованими) знаннями, які є основою для подальшої безперервної освіти і навчання, то професійна освіта озброює молодь практико орієнтованими знаннями і вміннями, необхідними для тих чи інших професій. В основному, професійна освіта поєднує в собі загальні та спеціально-професійні знання. Подібно до академічної освіти, професійна освіта

надає учням загальні вміння, які нині затребувані працедавцями (Koukku, 2016).

Вивчаючи практику функціонування професійної освіти на базі освітніх закладів у різних країнах, вітчизняні дослідники (В. Артемчук, Н. Базелюк, О. Бородієнко, Н. Корчинська, С. Леу, Л. Пуховська, В. Радкевич, О. Радкевич) виявили такі характерні механізми: «1. Зв'язки між запитом на професійну підготовку і безпосередньою підготовкою в кількісному плані встановлюються державними плановими органами, тобто шляхом державного замовлення (Радкевич та ін., 2018: 63).

2. За якісним параметром професійні кваліфікації не зорієнтовані на нинішні запити, але здебільшого беруть до уваги індивідуальні і соціальні потреби та мають потреби в погодженості роботи професійних шкіл і системи середньої освіти. 3. Планування, організація і контроль за процесом підготовки дуже бюрократизовані. 4. Професійна освіта фінансується з громадського бюджету. 5. Модель професійних шкіл спрацьовує краще в тих сферах професійної підготовки і професійної діяльності, де не вимагаються психомоторні вміння (обслуговування, комерція). Професійні освітні заклади в цих країнах (включаючи Україну) вимушені модернізуватися в умовах гострих викликів. Адже стратегія розвитку освіти упродовж життя передбачає вихід професійної освіти за межі освітнього закладу (Vocational education and training in Europe – Bulgaria, 2016).

Важливим, на нашу думку, є дослідження процесу поєднання професійної освіти та потреб в соціальній сфері кожної з країн. Наведемо приклад Фінляндії. «З 1 серпня 2013 року приступив до роботи як перший професор по дослідженню проблем інвалідності доктор педагогічних наук Симо Вехмас. Посада установа на факультеті суспільно-політичних наук університету Хельсінкі терміном на п'ять років за підтримки громадських організацій інвалідів. Дослідження, що стосуються інвалідності, очевидно затребувані. Їх результати потрібні при оцінці суспільного положення людей з обмеженими можливостями, а також при ухваленні політичних рішень. Недостатньо повною є соціальна робота з працевлаштування, освіти, соціального захисту, облаштування самостійного життя інвалідів. Основним питанням для дослідницької діяльності в наш час є працевлаштування людей з

обмеженими можливостями». Як стверджують вітчизняні вчені М. Євтух, М. Носко, С. Грищенко, вирішення актуальних проблем як сучасної професійної освіти, так й соціальної сфери є важливим для зарубіжних країн (Євтух & Носко & Грищенко, 2016: 72).

Приватні компанії в європейських країнах є поставниками робочих місць для проходження учнями – майбутніми кваліфікованими робітниками – виробничої практики. На відміну від системи шкільної освіти у Великій Британії, США та Японії, професійна підготовка є повністю вільною від державного впливу і контролю (автономія університетів). Великі компанії, як приватні, так й державні, грають найбільш важливішу роль у професійній підготовці майбутніх фахівців різних галузей.

Особливості організації сучасної професійної освіти варто розглянути на прикладі Великої Британії. Важливою для нашого дослідження є акцентування на системі учнівства (apprenticeship) як формі підготовки працівників. «За своєю суттю учнівство є навчанням професії під керівництвом майстра в процесі виробничої діяльності» (Радкевич та ін., 2018: 65).

Серед країн Європи, які мають розвинену систему професійної підготовки майбутніх фахівців та запроваджують нові стандарти слід виокремити такі країни ЄС як: Франція, Німеччина. До цієї групи маємо віднести й Великобританію, Система підготовки у зазначених країнах має подібні риси, здебільшого вони поділяються на певну кількість рівнів це: недипломовані працівники; на рівні середньої спеціальної освіти; а також на рівні вищої освіти. Кожна з даних ланок навчання суттєво впливає на виховання кваліфікованих кадрів – майбутніх фахівців різних галузей. На цьому будується система високо кваліфікованої професійної підготовки в країнах членах Європейського Союзу (Романовська, 2013).

В умовах жорсткої економічної кризи Європа відроджує ці традиції у вигляді навчання на базі продуктивної діяльності (work-based training). У Великій Британії поширені 2-3 річні учнівські програми, в яких три тижні навчання на робочому місці чергується з одним тижнем теоретичного курсу в навчальному закладі. Однак у Великій Британії немає навчальних закладів, аналогічних українським професійним училищам. Провідними навчальними закладами для молоді, яка вийшла з-під

опіки системи обов'язкової освіти (старші шістнадцятирічного віку), є коледжі безперервної освіти (colleges of further education) (Радкевич та ін., 2018: 66).

Система професійно орієнтованих освітніх закладів Великої Британії характеризується багатоманітністю. До них відносять такі: «загальні коледжі неперервної освіти (General Further Education Colleges); коледжі шостого класу (Sixth Form Colleges); земельні коледжі (Land-based Colleges); коледжі мистецтва, дизайну і технологій (Art, Design and Performing Arts Colleges); коледжі для підготовки фахівців вузьких профілів (сільське господарство, торгівля, лісоводство та ін.) (Specialist Designated Colleges), вищі коледжі (High colleges), університетські технічні коледжі (University Technical Colleges)». Більшість коледжів реалізують освітні програми за п'яти-шести напрямками професійної підготовки. На сайті асоціації коледжів британські загальні коледжі безперервної освіти презентуються як такі, що: «надають високоякісну технічну та професійну освіту і підготовку молоді дорослим та працюючому населенню; формують у своїх учнів здатності й цінні вміння щодо працевлаштування і кар'єрного розвитку; зміцнюють місцеву, регіональну та національну економіку» (General further education colleges, 2013; Sharing Innovative Approaches to Implementing 16–19 Study Programmes, 2017).

Також маємо зауважити, що коледжі безперервної освіти є з'єднувальною ланкою між середньою і вищою освітою, адже за допомогою програм поглибленого рівня вони забезпечують ґрунтовну підготовку кадрів з широкого кола спеціальностей і одночасно надають учням/студентам можливість покращити загальноосвітню підготовку, що є передумовою для вступу до закладів вищої освіти різного спрямування.

У системі освіти сформовано варіативні моделі організації навчання (загальна освіта + професійна освіта (наприклад, Firsts, Nationals), загальна освіта = професійна освіта (наприклад, (A-level) і (AS-level), професійна освіта = доуніверситетська освіта (наприклад, підготовка до вступу в заклад вищої освіти) (Пуховська, 2017: 124–132).

Як показують сучасні дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених, в основі функціонування систем професійної підготовки на базі ринку лежать такі

механізми: У кількісному плані, зв'язок – замовлення між потребами у кваліфікованій робочій силі і її підготовкою встановлюється шляхом ринкової моделі. Професійні кваліфікації є продуктом широкого запиту. Працедавець, будучи замовником, здійснює вирішальний вплив на визначення вимог до професійних кваліфікацій. Кількісні зміни у професійних кваліфікаціях залежать виключно від поточної ситуації в компаніях. Кваліфікаційний трансфер (визнання) між компаніями знаходиться в цілому на низькому рівні. Механізм ринку найкраще працює стосовно професійних кваліфікацій, коли потенційні замовники кваліфікацій самі здійснюють підготовку і контроль за її результатами. Підготовка фінансується замовниками (компаніями), що дає можливість звести затрати до мінімуму. Як правило, професійна підготовка тісно пов'язується з виробництвом і має декілька педагогічних аспектів. Для здійснення підготовки підбираються тренери (trainers), у доборі яких не беруться до уваги такі соціо-політичні принципи, як рівні можливості тощо, а правовий статус тренера принципово не відрізняється від звичайного працівника фірми.

Висновки. Проведений аналіз уможливорює такі висновки: 1. У сучасних умовах стратегічна мета кожної країни-члена Європейського Союзу полягає в розбудові інноваційної вищої професійної освіти. 2. Мета створення майбутньої європейської інноваційної вищої професійної освіти – набуття здобувачами освіти фахових компетентностей та створення професійного середовища, яке відповідає здібностям, потребам і можливостям особистості. 3. Необхідно передбачати наступність професійних програм різних рівнів та спеціальностей. 4. Для професійної освіти країн Європейського Союзу необхідно удосконалення сумісності національних систем професійної освіти шляхом обґрунтування і запровадження Європейської Рамки Кваліфікацій. 5. Національним європейським системам професійної освіти необхідно створювати сприятливі умови для навчання та адаптації здобувачів професійної освіти до вимог ринку праці, що стрімко змінюється.

Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо процес вивчення Європейської Рамки Кваліфікацій та сумісних з нею Національних Рамок Кваліфікацій, щодо допомоги співпраці між різними секторами освіти в різних країнах.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Євтух М. Б., Носко М. О., Грищенко С. В. Соціальна робота в зарубіжних країнах. 2-ге вид. Київ: СПД Чалчинська Н.В., 2016. 169 с.
2. Пуховська Л. П. Професійна освіта та інновації: досвід країн ЄС. *Науковий вісник*. 2017. №14. С. 124-132.
3. Романовська Л. І. Система підготовки фахівців з соціальної роботи за кордоном на прикладі розвинених країн. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: Педагогічні науки. 2013. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_3_21.
4. Старша школа зарубіжжя: організація та зміст освіти / За ред. О. І. Локшиної. Київ: СПД Богданова А.М., 2006. 232 с.
5. Сучасні моделі професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу: порівняльний досвід: монографія / В. О. Радкевич, Л. П. Пуховська, О. В. Бородієнко, О. П. Радкевич, Н. В. Базелюк, Н. М. Корчинська, С. О. Лей, В. В. Артемчук. За заг. ред. В. О. Радкевич. Київ: ПТТО НАПН України, 2018. 223 с.
6. Eichhorst W., Rodríguez-Planas N., Schmidl R., Klaus F. A Roadmap to Vocational Education and Training Around the World. *Zimmermann*. June 2014. 42 p. URL: www.iza.org/conference_files/worldb2014/1551.pdf.
7. Ferreira F. Vocational education and training in Europe – Portugal: *Cedefop ReferNet VET in Europe reports*. DGERT. 2016. URL: http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2016/2016_CR_PT.pdf.
8. General further education colleges. *Association of Colleges*. URL: <https://www.aoc.co.uk/general-further-education-colleges>.
9. Governance in the European Commission : Communication to the Commission from President Juncker and First Vice-President Timmermans. Brussels, 11.10.2017. C(2017) 6915 final. 2017. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/c_2017_6915_final_en.pdf.
10. Gros D., Alcidi C. The Global Economy in 2030: Trends and Strategies for Europe. Brussels: Centre for European Policy Studies, 2013. 166 p.

11. Koukku A., Paronen P. Vocational education and training in Europe – Finland. *Cedefop ReferNet VET in Europe reports*. 2016. 47 p. URL: http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2016/2016_CR_FI.pdf.
12. NAVET (2016). Vocational education and training in Europe – Bulgaria. *Cedefop ReferNet VET in Europe reports*; 2016. URL: http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2016/2016_CR_BG.pdf.
13. Sharing Innovative Approaches to Implementing 16–19 Study Programmes. Hull College Group. *Association of Colleges*. URL: <https://www.aoc.co.uk/sites/default/files/Hull%20College%20Group.pdf>.

REFERENCES

1. Yevtukh, M. B., Nosko, M. O., Hryshchenko, S. V. (2016). *Sotsialna robota v zarubizhnykh krainakh*. [Social work in foreign countries]. 2-he vyd. Kyiv: SPD Chalchynska N.V. [in Ukrainian].
2. Pukhovska, L. P. (2017). Profesiina osvita ta innovatsii: dosvid krain YeS. [Professional education and innovation: experience of the EU countries]. *Naukovyi visnyk – Scientific Bulletin*, №14, pp. 124–132 [in Ukrainian].
3. Romanovska, L. I. (2013). Systema pidhotovky fakhivtsiv z sotsialnoi roboty za kordonom na prykladi rozvynenykh krain. [The system of training specialists in social work abroad on the example of developed countries]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*. – *Bulletin of the National Academy of the State Border Service of Ukraine*, Seriia: Pedahohichni nauky, Vyp. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_3_21 [in Ukrainian].
4. Starsha shkola zarubizhzhia: orhanizatsiia ta zmist osvity. (2006). [High school abroad: organization and content of education]. / Za red. O. I. Lokshynoi. Kyiv: SPD Bohdanova A.M. [in Ukrainian].
5. Suchasni modeli profesiinoi osvity i navchannia v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu: porivnialnyi dosvid: (2018). [Modern models of professional education and training in the countries of the European Union: comparative experience]: monohrafiia [monograph]. / V. O. Radkevych, L. P. Pukhovska, O. V. Borodiienko, O. P. Radkevych, N. V. Bazeliuk, N. M. Korchynska, S. O. Leu, V. V. Artemchuk. Za zah. red. V. O. Radkevych. Kyiv: IPTO NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
6. Eichhorst, W., Rodriguez-Planas, N., Schmidl, R., Klaus, F. A Roadmap to Vocational Education and Training Around the World. (2014). *Zimmermann*. June. 42 p. URL: www.iza.org/conference_files/worldb2014/1551.pdf (data zvernennia: 09.12.2023) [in English].
7. Ferreira, F. Vocational education and training in Europe – Portugal: (2016): *Cedefop ReferNet VET in Europe reports*. DGERT. URL: http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2016/2016_CR_PT.pdf (data zvernennia: 29.11.2023) [in English].
8. General further education colleges. (2013). *Association of Colleges*. URL: <https://www.aoc.co.uk/general-further-education-colleges> (data zvernennia: 29.11.2023) [in English].
9. Governance in the European Commission (2017) : Communication to the Commission from President Juncker and First Vice-President Timmermans. Brussels, 11.10.2017. C(2017) 6915 final. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/c_2017_6915_final_en.pdf (data zvernennia: 20.11.2023) [in English].
10. Gros, D., Alcidi, C. The Global Economy in 2030: (2013): Trends and Strategies for Europe. Brussels: Centre for European Policy Studies, 166 p.
11. Koukku, A., Paronen, P. Vocational education and training in Europe – Finland (2016). *Cedefop ReferNet VET in Europe reports*. 47 p. URL: http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2016/2016_CR_FI.pdf (data zvernennia: 24.11.2023) [in English].
12. NAVET. (2016). Vocational education and training in Europe – Bulgaria. (2016). *Cedefop ReferNet VET in Europe reports*. URL: http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2016/2016_CR_BG.pdf (data zvernennia: 30.11.2023) [in English].
13. Sharing Innovative Approaches to Implementing 16–19 Study Programmes. Hull College Group. *Association of Colleges*. URL: <https://www.aoc.co.uk/sites/default/files/Hull%20College%20Group.pdf> (data zvernennia: 30.11.2023) [in English].

Стаття надійшла до редакції 10.12.2023

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор С. ГРИЩЕНКО

Ірина БУЖИНА

ORCID 0000-0002-7455-2794

*Доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психології та педагогіки,
Одеський державний університет
внутрішніх справ
(Одеса, Україна)*

E-mail: bugina.irina@gmail.com

Irina BUZHINA

ORCID 0000-0002-7455-2794

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department
of Psychology and Pedagogy of Odessa State
University of Internal Affairs
(Odesa, Ukraine)*

E-mail: bugina.irina@gmail.com

Леонід БИВАЛЬКЕВИЧ

ORCID 0000-0002-5500-416X,
Researcher ID AAO-3658-2020

*Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри технологічної освіти
та інформатики,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна)*

E-mail: manofmystery@ukr.net

Leonid BYVALKEVYCH

ORCID 0000-0002-5500-416X
Researcher ID AAO-3658-2020

*PhD in Pedagogical Science, Associate professor,
Associate professor of Department of Technological
Education and Information Technologies,
T. H. Shevchenko National University
«Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine)*

E-mail: manofmystery@ukr.net

Олена МАКСИМЕНКО

0009-0005-1860-6355

*Кандидат педагогічних наук, доцент,
Вчений секретар,
Державний університет
інфраструктури та технологій
(Київ, Україна)*

E-mail: maksimenkoelenavas@gmail.com

Olena MAKSYMENKO

ORCID 0009-0005-1860-6355

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Scientific Secretary,
State University
infrastructure and technologies
(Kyiv, Ukraine)*

E-mail: maksimenkoelenavas@gmail.com